

Иван Ковачевић

*Одељење за етнологију и антропологију
Филозофски факултет
Универзитет у Београду
ikovacev@f.bg.ac.rs*

Легенда о старом обућару и Метро картици*

Апстракт: Легенда о старом обућару и Метро картици говори о несналажењу старог занатлије кога су рођаци наговорили да отвори платну картицу у трговинској радњи "Metro Cash and Carry" да би са његовом картицом куповали робу за себе. На тај начин су му створили велику пореску обавезу коју он није могао својим радом да исплати. Легенда припада транзиционим легендама о губитницима у процесу промене који нису били у стању да се прилагоде и обуче за живот у новом систему.

Кључне речи: легенда, транзиција, Србија, стари обућар, платна картица

Легенда

Увод – начин бележења и презентација

Легенду о старом, сиромашном обућару и његовим невољама са картицом трговинске фирме "Метро Cash & Carry" саопштила је Тања Ницић, студенткиња четврте године етнологије и антропологије на часовима предмета "Национална етнологија – митови и ритуали" у оквиру курса "Урбане легенде и ритуали" 2009 године¹. Према обавештењу, које је дала, легенду је забележила од своје мајке, која ју је пак чула од комшинице на уобичајеној сеанси пијења кафе.²

Легенда је очигледно литерано дотеривана како током преношења тако и приликом припреме за презентацију. Та литераризације не представља потешкоћу у анализи која полази од парадигматске припадности појединачних "легендема", стога њихова литерарност може бити и сасвим

---

* Овај рад је резултат истраживања на пројекту "Антропологија у XX веку: теоријски и методолошки домети" (бр. 147037) који у целости финансира Министарство за науку у технолошки развој Републике Србије.

¹ На Филозофском факултету Универзитета у Београду.

² Тања Ницић се сложила да се легенда објави у научном часопису на чему јој захваљујем.

другачија, па набрајање послова које је повремено обављао стари обућар може бити "бушење рупе на каишу" и "поправка ручке на ташни", како стоји у запису, али и "поправка пенцета" или "замена флекике" што ништа не би променило смисао. Литераризација се огледа и у начину приповедања које гравитира одређеним приповедним жанровима, али жанрови никада нису били од пресудног значаја за анализу значења.

Текст легенде о старом обућару и *"METRO CASH & CARRY"*

Пред крај улице Булевар Краља Александра, где се још налазе трошне предратне кућице, радио је стари обућар. Није имао наследнике, а пензија му је била мала, па је наставио да ради не би ли поправио своју материјалну ситуацију. Посла је бивало све мање, по нека пробушена рупа на каишу или поправљена ручка на ташни, и понеки исто тако сиромашни пензионер доносио је своје старе ципеле не би ли им продужио век, јер за нове није било пара.

Одједном су његову свакодневицу почели да мењају неки давно заборањени, знани и незнани, рођаци. Стари обућар им се веома обрадовао – коначно да се и њега неко сетио. И тако реч по реч, сви су полако тражили исто – картицу за *"Metro Cash & Carry"*, јер боже мој, он има фирму, а они би дошли до јефтинијих производа. Не знајући ништа о систему функционисања платних картица, јер их никад није користио, и не слутећи ништа лоше, врло радо им је излазио у сусрет срећан што има породицу и може да јој помогне.

Време је пролазило, рођаци су све ређе свраћали, а он је и даље поправљао старе ципеле. Једнога дана пред вратима су се појавили неки људи строго гледајући и говорећи: "Где ти је плазма телевизор, шта ће теби гумени чамац, шта си урадио са толиким јабукама, фрижидерима... зашто то није прокњижено кроз књиге?" Обућар се нашао у чуду, с неверицом је гледао у те људе, јер му ништа није било јасно, а по глави му је одзвањала цифра од милион и по динара коју је морао да плати на име пореза на промет.

И сами порезници су схватили да стварно имају посла са неупућеним човеком, а не преварантом и саветовали га да се обрати члановима породице не би ли они намирили своје обавезе према њему. Наравно, није било другог решења и он је почео да позива своје рођаке и да им тражи да намире трошкове пореза. Међутим, сви до једног су му или спуштали слушалицу или се правили да га не познају – једноставно нису хтели да разговарају са њим.

И данас по Булевару кружи прича о старцу дуге седе и улепљене косе, који скупља секундарне сировине по контејнерима и продаје их на бу-вљој пијаци не би ли надокнадио трошкове својих богатих рођака који се безбрижно брчкају у својим базенима и гледају плазма телевизор.

Циљеви

Истраживање и тумачење урбаних легенди има већ скоро полувековну историју у којој су се формирали правци проучавања. После првих beleжења и објављивања у фолклористичким часописима крајем прве половине двадесетог века³ 1960-их почиње чешће јављање текстова о урбаним легендама,⁴ а крајем те деценије долази до покретања првог часописа који је у потпуности отворио врата објављивању научних чланака о урбаним легендама као и самих фолклорних записа.⁵ Већ у првом броју часописа "Indiana Folklore" објављени су текстови о класичним урбаним легендама као што су "Кука", "Смрт дечка", "Убица са задњег седишта" и "Бекство мртве бабе". Два су кључна момента потпуног етаблирања урбаних легенди као фолклористичке теме – појављивање прве књиге о урбаним легендама Јана Харолда Брунванда "Vanishing Hitchhiker" ("Аутостопрека која нестаје") 1981. године и, потом, читаве серије књига истог аутора које су излазиле сваке две или три године (Brunvand J. H. 1981, 1984, 1986, 1989), као и организовање прве међународне конференције о савременим легендама у Шефилду 1984. године.⁶

Од самих почетака до данас искристалисале су се два основна правца проучавања урбаних легенди: истраживање порекла и тумачење значења.⁷ Ролф Бредних⁸ је дугогодишње проучавање урбаних легенди резимирао указивањем на два правца или две стратегије проучавања: откривање значења и проналажење извора. Значење легенди, сматра Бредних, подразу-

³ Легенда о аутостоперки која нестаје била је предмет првих већих фолклористичких текстова (Beardsley R. K. and Hankey R. 1942, 1943), као и прве књиге о урбаним легендама четири деценије касније (Brunvand J. H. 1981).

⁴ Први објављени радови су фолклористички записи студентских и урбаних легенди с универзитета у Пардју и Канзасу (Stephens Parochetti J. 1965, Barnes D. 1966).

⁵ То је часопис "Indiana Folklore" који је 1968. године покренула Линда Деж у Блумингтону.

⁶ Са тих конференција је сваке године објављиван зборник радова који је доносио десетине аналитичких текстова о урбаним легендама.

⁷ Истраживање уметничког дојма или перформације не представља озбиљну научну стратегију проучавања урбаних легенди.

⁸ Ролф Бредних, етнолог и фолклориста, професор универзитета у Гетингену, најпознатији је немачки проучавалац урбаних легенди и аутор више књига о њима.

мева утврђивање вредности, ставова, предрасуда и скривених жеља које легенде испољавају, али је "од не мање важности истраживање извора савремених легенди" (Brednich R. 2002, 10-11). Није могуће, а ни потребно, навести обиље радова којима би се илустровала једна или друга стратегија, мада постоје и они који то методолошки постулирају попут истицања важности проучавања вредности које леже у основи урбане легенде (Stape V. 1977). Уз констатовање великог броја радова који се баве проучавањем порекла поједине легенде, потребно указати на дистинкцију између "тражења стварног догађаја" који би узроковао настанак легенде и трагања за литерарним или медијским предлошком постанка и ширења урбане легенде. Први начин, "трагање за стварним догађајем", има корене у америчкој фолклористици и то у раду водећег фолклористе средине двадесетог века Ричарда Дорсона⁹ који је сматрао да је у једном догађају "открио" порекло урбане легенде о јефтином, али смрдљивом, аутомобилу често назване "Мртвац у колима" (Dorson R. 1961, 250-252). Тај смер проучавања урбаних легенди је временом изашао из зоне научног бављења урбаним легендама, али је доживео велику експанзију у публицистици и, поготово, у доба Интернета на сајтовима који "разбијају" легенде и упозоравају људе да у њих не верују.¹⁰ Други правац, трагање за књижевним или новинским коренима урбане легенде, је веома раширен и њему су посебан допринос дали историчари и историчари књижевности, познаваоци антике, средњег века или новијих периода историје Европе. Такође, трагање за новинским коренима из деветнаестог и двадесетог века било је уобичајен начин проучавања урбаних легенди у америчкој фолклористици.¹¹

Порекло легенде

Фолклорни и књижевни мотиви

У фолклорним творевинама обућар је најчешће сиромашан и весео, мада се у неким не профилише директно већ се из сижеа може окарактерисати "довитљивим". Бајка коју ју заблежио и објавио Јакоб Грим говори о

⁹ О Дорсону је опширно писао Љ. Христић у књизи "Антропологија фолклора у делу Ричарда М. Дорсона" (Hristić Lj. 2009).

¹⁰ Уз мноштво сајтова који се баве "разбијањем" ("debunking") урбаних легенди вреди поменути и популарну серију телевизијског канала "Discovery" под насловом "Mythbusters".

¹¹ Типични примери такве потраге су настојање да се пронађе новински извор легенде о "бетонираном кадилаку" (Atteberg 1970) или потврда о постојању алигатора у њујоршкој канализацији (Coleman 1979).

сиромашном обућару коме су патуљци помогли правећи ноћу лепе ципеле у његовој радионици, чиме су му омогућили да увећа приход и стабилизује радњу која је била на ивици пропасти ("The Elves and Shoemaker" у The Brothers Grimm, Grimms' Fairy tales, Project Gutenberg, 2008). У оквиру већег серијала цртаних филмова продуцентске куће "Golden Films" филмована је и ова бајка под насловом "Christmas Elves" 1995. године.¹² У јапанској бајци обућар успева да доскочи непоштену трговцу који хоће да му наплати мирис хране тако што трговцу плаћа звекетом новца, док у јеврејској бајци обућар даје милостињу иако је сиромашан јер, заправо, дели новац омраженог богаташа који инсистира да његово добротворство остане непознато. Прича, чије порекло сеже бар до хришћанских проповеди из 18. века проповедника Штефана Загрепца (Šundalić Z. 2008, 173), а преноси се и данас на интернет сајтовима,¹³ говори о веселом и сиромашном обућару који је од богатог суседа добио значајну количину новца, односно злата. Не знајући како да сачува новостечено богатство весели обућар не само што није више био весео него могао ни да спава, па је сво злато вратио дародавцу. У последње време на интернет сајтовима и форумима честа је прича, мени непознатог порекла, о цару и веселом обућару у којој цар ставља обућара на многа искушења покушавајући да утврди докле ће остати весео.¹⁴

Према томе, фолклорне творевине доступне савременом творцу легенди садрже лик сиромашног обућара. Могуће је претпоставити да је то лик из традиционалног фолклора, поготово што се већ више од једног века преноси штампаним путем у публикацијама као што су "Бајке народа света", а у последњим деценијама преко интернета где се различите бајке, приче или басне преносе из најразноразнијих разлога – од проповеди до забаве. Међутим, ту се исцрпљује свака даља могућа веза легенде о обућару и Метро картици са фолклорним изворима.

Осим у фолклорним творевинама, које се могу сматрати бајкама, лик страгог обућара садржан је и у носталгичним наративима. Ти носталгични наративи говоре о "старим временима", о старим деловима града, о старим начинима живота и јављају се у различитим формама. Од индивидуалних присећања до различитих облика књижевности, носталгични наративи приказују прошлост онакву какву је носталгичар жели. За по-

¹² "Christmas Elves" производња 1995. "Golden Films" (USA) (<http://www.imdb.com/title/tt1125861/>)

¹³ Нпр. сајт "Slavonija u srcu Baća Ive" (<http://bacaiva.blog.hr/2006/09/1621500532/odluka-za-srecu.html>)

¹⁴ <http://www.bgdcafe.com/modules.php?name=Dnevnik&file=display&jid=11207;> <http://www.irmin.com/modules.php?name=News&file=article&sid=816;> http://www.sanski-most.com/index.php?option=com_ewriting&Itemid=54&func=storyinfo&story=16

требе реконструкције мотива из легенде о старом обућару није од значаја питање како и колико носталгични наративи конструишу прошлост, већ пука чињеница да кроз савремене медије, првенствено Интернет, пласирају сам лик старог обућара, поготово што сама легенда има имплицитне носталгијске тонове. Као пример могу послужити два носталгична наратива с Интернета која за главни лик имају старог обућара:

"Gospon' Šuco, mislim da možete da mi pomognete... Valjalo bi ovaj budelar malo proštepati..."

Sedi čikica, zavaljen u polu-raspalu fotelju, lista neke dnevne novine – ne naslućujem koje su. Nije Politika. Nije to Šuca – jok, to je samo komšija, koji je malo navratio. Šuca, otac 6-8 dece, malih lokalnih probisveta, mršavi čilac od pedeset i koju, pogrbljen u naslonjači bez naslona, zadiže pogled kroz one male zamagljene naočare što služe da vise na pola nosa... Lagano ostavi po strani staru cipelu koju je, biće, analizirao, i pride pultu. Zagleda polu-raspali novčanik, pa veli: "A ako ga još i malo zalepimo pre štepanja, ima da drži... uhuuu!". Nasmejah se. "Možete to odmah?". "Bude za par minuta, samo da lepak uhvati".

Par minuta. Kao večnost, kada osmatraš takvu bajku. Začađena brljava stakla izloga, na kojim onim prastarim fontom piše "Obučar". "Obučar"! Pa gde to još možeš da vidiš u zemlji asfalta i betona?! Ruke mu se pozlatile."¹⁵

"Čika-Kosta sa Čubure bio je najbolji obuçar u gradu. U kućerku, ćeramidom pokrivenom koji se, sam Bog zna kako, ugnjezdio između dve otmene petospratnice, ili su ga one, niknuvši kasnije, stisle između sebe, bila je njegova radnja.

On sitan, okretan, jedva da je nadvisivao tezgu koju je stalno glancao jelenskom kožom. Iznad ulaza stajao je natpis "Pepeljuga", tako se radnja zvala. A u izlogu bila je jedino lakovana, boje slonove kosti, prava princezina cipela, kleo se čika-Kosta, i svi mu verovali."¹⁶

Фолклорни садржаји поново виђени захваљујући интернет преносу, као и носталгични наративи пласирани истим комуникационим каналом могу дати кључ за позајмицу лика који је носећа фигура урбане легенде. Међутим, целина приче нема такво порекло.

Стварно порекло

Потрага за извором легенде о старом обућару и Метро картици је започела на другом саставном делу или на другом главном лику – Метро картици. Начин функционисања Метро картице, у коме основно правило сачињава захтев да корисник те картице буде део неког правно-тржишног субјекта, усмерио је пажњу на ту чињеницу. Експликација тог пра-

¹⁵ <http://vladar.blogspot.com/2008/04/uca.html>

¹⁶ <http://todoraskoro.blogspot.com/2009/10/kod-princezine-cipele.html>

вила с описом узрока такве селекције купаца и свеколиких последица које куповина у тржном ланцу "Метро" има по потрошаче – привредне субјекте није се могла наћи на званичном сајту ланца продавница "Metro Cash & Carry". На сајту (<http://www.metro.rs>) само стоји обавештење о томе ко може постати купац у продавницама "Метро":

"Status kupca u METRO Cash & Carry distributivnim centrima, mogu dobiti pravna lica i preduzetnici koji su registrovani kod nadležnog organa za obavljanje profesionalne delatnosti, odnosno profesionalni kupci i to:

- привредна друштва (друштво ограничене одговорности, акционарско друштво, командитно друштво, ортачко друштво);
- предузетници, односно физичка лица која су регистрована за обављање делатности (самосталне занатске радње и сл. уметнички и стари занати, адвокати, судски тумачи итд.);
- остали облици организовања (разна удружења грађана, задужбине, представништва, синдикати, дипломатско конзуларна представништва, невладине организација итд.)."¹⁷

Већ само увођење термина "дистрибутивни центар", шире непознатог тј. потпуно новог за велику већину потрошача, који нису део тржишног и пословног света, ствара услове за различита тумачења оних који знају шта је "самопослуга", "маркет" у варијантама од мини-маркета до мега-маркета или "дисконта". Управо неразумевање новог облика трговинске радње и нове процедуре куповине довело је до жеље да се информације о начину куповине и свим последицама које она са собом носи прибаве и то најбржим путем – преко Интернет форума. На једном од таквих форума генерисана је и легенда о старом обућару.

Дискусија на форуму "elitemadzone" (<http://www.elitemadzone.org>) о начинима куповине у "дистрибутивним центрима" фирме "METRO Cash & Carry" представља извор легенде. У више наврата је на форуму elitemadzone.org вођена расправа о употреби Метро картица и последицама те употребе, али је она расправа, која је довела до генерисања легенде о старом обућару, започела 30.06. 2006 године. Тада је учесник форума који се потписује као dalibord5 поставио питање о последици куповине у продавници "METRO Cash & Carry".¹⁸

¹⁷ http://www.metro.rs/servlet/PB/menu/1005952_141/index.html

¹⁸ Сви постови се налазе на форуму EliteSecurity у оквиру "сваштаре" под називом MadZone и подтеме Metro Cash and Carry. (<http://www.elitemadzone.org/t184783-0-METRO-cash-and-carry>). У оквиру базичног сајта MadZone служи за теме које не припадају ни једном од осталих форума који се налазе на сајту, а на неки начин могу бити занимљиве осталим корисницима. Базични сајт је www.elitesecurity.org, а сајт madzone је www.elitemadzone.org.

"Cuo sam da su nekomе naplatili kaznu zbog ogromnog racuna koji je napravio preko svoje Metro kartice. Citav taj promet nije bio proknjizen u njegovoj firmi. Cuo sam i da je u Sluzbenom Glasniku izašla uredba koja ogranicava koriscenje ove kartice.

Zna li neko nesto o tome? Posto radim u Metrou znam da se 90 % kupovina obavlja od strane "obicnih" kupaca, iako je ideja da to bude veleprodaja za velike firme...To ce smanjiti promet u znacajnoj meri. I u konacnici, ako je to istina, koji je interes ministarstva finansija da ogranicava promet preko ovih kartica?"

Učesnik foruma potpisan kao Dalibor Maksimovic Beograd 30.06.2006 u 20.06

Дилемама о томе шта може очекивати купац у "Метроу" придружио се, у два навара, још један учесник форума који се потписује као Ventura:

"Baš juče mi je knjigovođa tražio da mu potpišem nalog o storniranju svih metro kartica u firmi... Kao izašla je neka uredba ili šta već, da će inspekcija od sada kontrolisati i sve te nabavke, pa da storniramo te kartice da nemamo probleme sa tim... Iskreno, ja sam u Metrou bio jednom u životu, i ne planiram ponovo da ga posećujem... Prvo cene su kao i na svakom drugom mestu, papirologija komplikovana, i još te na izlazu pretresaju pod pretpostavkom da su svi lopovi dok se ne dokaže suprotno... Molim lepo, ja ću svoj novac ipak da odnesem na neko drugo mesto gde će me tretirati sa mnogo više poštovanja i oslovljavati sa 'gospodin kupac'..."

Učesnik foruma potpisan kao Ventura 30.06.2006. u 20.48

"Ja ne znam po kom zakonu poreska inspekcija lovi to, ali znam da oni iz poreske uzimaju listing iz Metroa, i u jednoj firmi gde znam ljude, videli su da su kupili 2,000,000 dinara robe u Metrou (dvojica su opremala kuću, tipa frižider, tv, veš mašina i sl.), došli su u firmu i tražili da vide gde je zavedena ta roba..."

Učesnik foruma potpisan kao Ventura 03.07.2006 u 10.01

Покушавајући да објасни како функционише Метро картица и како се порески органи односе према куповини у дисконту "Метро" учесник форума, потписан као "legend" је употребу картица од стране привредног субјекта описао на примеру "обућарске радње":

"Primer: Iimate szr. obucarsku radnju. Pausalno placate porez. Niste u sistemu PDVa (prometi manji od 2mil dinara/god). Uzimate metro kartice i iste delite rodjaci-ma i prijateljima. Rodjaci i prijatelji u tekucjoj godini kupuju robe u vrednosti od 2.5mil dinara. Finansijska policija uzima izvestaj o prometu Metroa i proverava izmedju ostalog i Vasu szr. obucarsku radnju. Na osnovu PIBa primecuju da je Vasa obucarska radnje napravila promet (a da to nije prijavila) veci od 2mil dinara i da je prijavljena kao pausalni poreski obaveznik. VASA OBUCARSKA RADNJA JE U ZAKONSKOM PREKRSAJU."

Učesnik foruma potpisan kao legend, Beograd 03.07.2006 u 20.35

У наставку су се у расправу укључили и други учесници форума разматрајући обућара као замишљени пример (зло)употребе Метро картице.

За илустрацију правца дискусије може се навести још једно јављање учесника форума потписаног као Ventura:

"Da bi obučarska radnja imala sredstava da kupi u Metrou robe u vrednosti od 2.5 miliona dinara, ona mora da ima toliko ulaza, jer jelte, pare ne padaju sa neba... Ako obučarska radnja ima 2.5 miliona ulaza, ona je trebala da plati 18% PDV-a na taj ulaz, a pošto nije (nije ni prijavljena kao PDV obveznik), oštetila je državu za 90,000 dinara, za šta opet sledi kazna..."

Dakle, obučar ispopravlja cipela i naplati svoje usluge 2,500,000 dinara, plati državi 90,000 dinara na račun PDV-a, i za 2,410,000 dinara može da kupuje i poklanja koliko god hoće..."

Učesnik na forumu potpisan kao Ventura, Beograd 03.07.2006 u 21.47

Трансфер или наративизација

Сасвим се лако уочава да прилог учесника у форуму који користи име "Legend" садржи све елементе сижеа легенде о старом обућару. Присутни су сви актери: стари обућар и рођаци, као и финансијска полиција и све главне радње: узимање Метро картице, давање картице рођацима, велико куповање преко картице, уочавање прекршаја од стране финансијске полиције. Оно што је различито састоји се у детаљном објашњавању прописа и прецизном израчунавању висине прекршаја у наводу на форуму о трговинском предузећу "METRO Cash & Carry", а литерарни додаци и додатна драматизација у тексту легенде која се усмено преноси.

Таква наративизација може бити плод препричавања (преношења) садржаја расправе о Метро картици у коме је учествовало много актера, али може бити и претежно дело једног актера који је причу литераризовао, да би таква кренула у даља преношења. То за анализу њеног значења није од веће важности. Свакако да би разматрање порекла било употребљено праћењем литерарног уобличавања, али то није уопште, или бар овога пута, могуће. Ипак се, са одређеном извесношћу, може рећи да су фолклорни садржаји и носталгични наративи "литерарни резервоар" из кога се црпу облици неопходни за литераризацију. Литерарно уобличена прича о старом обућару даје фонд који појединачни наратор може да користи у складу са својим нараторским склоностима.

Значење

Контекст (сродство и картице)

Легенда о старом обућару и Метро картици је, по свом настанку и преношењу, из времена транзиције, али је транзиционим легендом (Коваче-

вић 2006, Kovačević 2006, 2009) чини то што говори о друштвеној промени и посебно о губитницима у транзицији (Antonijević 2009). Стога се контекст тумачења налази у променама и иновацијама кључних ствари за легенду: сродничких веза и платних картица.

Сродничке везе у социјализму и транзицији. Социјализам је економски блокирано друштво, ниског стандарда у коме су у великој мери заступљени неформални друштвени односи међу којима и рођачки. Значај сродства, у урбаним срединама, није нестајао с урбанизацијом после Другог светског рата, чак је сроднички систем освежен приливом становништва са села, а поготово из динарских крајева које је било незахваћено модернизацијом, а у традицијском животу прожетије сродничким везама од становништва Србије. Истраживања у периоду социјализма показују да сродничке везе делују и у сеоском поимању града и успоставања веза село-град. Сажимајући резултате етнографских истраживања у селима околине Чачка и Горњег Милановца, Н. Пантелић констатује да је за многе послове и услуге у граду уобичајено да се тражи "свој човек" – рођак, макар и даљи, кум, пријатељ, па и земљак. "Сматра се да је његова дужност да помогне, омогући брже обављање послова путем 'везе', зато што је у сродству са неким". На основу вишедеценијског истраживања "друштвеног живота" у Србији, Пантелић сматра да та појава није локална већ да представља константу социјалних односа те да произлази из споја "свести о родовској и фамилијарној повезаности" и "бирократије друштвених институција" (Пантелић Н. 1991, 29-30).

Урбано-капиталистички оквир доводи до раскида рођачких, комшијских и осталих "веза". Капитализам дестриура неформалне везе, деперсонализује и комодитизује и оне сфере живота које су у социјализму биле "подруштвљене". У условима повећане могућности успеха, поготово финансијског, али и могућности пропадања, као што је банкрот, ризик пропадања се не преузима да би се испуниле "рођачке" обавезе и нпр. заполио неспособан или лењи рођак. За разлику од политички диктираних и свих других неформалних давања кредита у социјалистичким и транзиционим банкама пре банкарске реформе, кредит у некој од нових банака са страним капиталом се не може дати комшији уколико не испуњава све услове предвиђене кредитном политиком банке. Ранији систем "веза" за обављање многих послова се, из трампе "услуга за услугу", претвара у класичну корупцију у којој "услуга" има цену као и свака роба.

Кредитне и остале картице. Кредитне картице које имају зачетке у деведесетим годинама прошлог века, доживеле су интензиван развој појавом картица "Diners Club" (1950) и "American Express" (1958), да би шездесетих година прошлог века ушле у банкарске системе почевши од пр-

ве BankAmericard познате "Bank of America" до данас распрострањених VISA, MasterCard ili Barclay's картица (Radovanović, s.a. 1). У нашој земљи безготовинско плаћање преко чекова са чувеним "чек на почек" добило је друге димензије, а у хиперинфлацији 1993. године довело до тога да плаћање чеком и није право плаћање јер се уплаћена вредност веома брзо изгуби услед инфлације. Тек са стабилизацијом банкарског система и прецизирањем кредитног односа између купца, трговинске радње и банке платне и дебитне картице почињу да функционишу по стандардима безготовинског плаћања. Током три деценије долазило је до брзе смене начина безготовинског плаћања и неколико сломова тог система, услед слома целог финансијског сектора, што је, пак, довело је до тога да се становништво у више наврата обучавало/сналазило по питању употребе платних и дебитних картица.

У безготовинском плаћању, које је током времена више пута захтевало упознавање и изазивало неразумевање, појава новог типа картице и новог типа трговинске радње ("дистрибутивни центар"), непознатог и "неразумљивог" потрошачима, поготово онима који нису на списку потенцијалних корисника Метро картице, ствара солидну основу за грађење урбане легенде.

Значење у контексту

Социјално-економски превод легенде – актери и радње:

АКТЕРИ

Обућарска радња – самостална занатска радња ван ПДВ-а са паушалним плаћањем пореза

Рођаци – даљи рођаци неодређеног степена сродства

Стари обућар – особа које не познаје систем функционисања платних картица

Порезници – пореска полиција тј. државни орган који санкционише пореске прекршаје

"Метро Cash and Carry" – ланац veleпродајних и малопродајних супермаркета/дисконта

РАДЊЕ

Рођаци траже картицу – тражењење услуге тј. покушај успостављања односа на нивоу сродничких веза

Обућар им даје картицу – чињење услуге тј. прихватање успостављања односа на нивоу сродничких веза

Рођаци купују робу у "Метро"-у – куповина (учествовање на тржишту)

Порески чиновници траже документацију о купљеној роби – деловање државе на основу правних прописа

Обућар не поседује никакву документацију о купљеној роби – прекршај правних прописа

Порезници одређују порез обућару – санкционисање прекршаја правних прописа

Обућар зове рођаке и тражи им да намире порез – покушај успостављања сродничких веза

Рођаци не долазе, не јављају се на позиве – одбијање успостављања сродничких веза

Обућар плаћа порез – извршење санкције за прекршај прописа.

Односи актера у легенди:

Успешно успостављање сродничких односа

Рођаци-----Стари обућар

Неуспешно успостављање сродничких односа

Стари обућар-----Рођаци

Стари обућар   непознавање система функционисања кредитних картица
Рођаци   познавање система функционисања кредитних картица

Стари обућар   Традиционална економија (испомоћ, моба) +
Социјалистичка економија (веза,услуга)

Метро   Тржишна економија

Порезници   Поступање по прописима

Стари обућар   Прекршај прописа

Стари обућар   Поштовање сродничких односа

Рођаци   Непоштовање сродничких односа

Значај непосредних социјалних веза у Србији, првенствено сродничких, али и других попут комшијских и "земљачких" се током последња два века нелико пута мењао. У "сељачком друштву" прве половине деветнаестог века ти су односи играли значајну улогу, али је она расточена настанком градова и грађанства и развојем власништва, капитала, робно новчане привреде и тржишта. Деструкцијом грађанског друштва у време комунистичке владавине је, уз прилив становништва из сеоских, поготово динарских крајева, ревитализован неформални систем друштвених односа базиран на сродству и другим облицима непосредних друштвених веза.

Вишефазним распадом социјализма, кроз неколико транзиционих периода, сроднички однос престаје да буде значајан и односи између сродника могу бити и једнаки односу било којих појединаца на егзистенцијалној сцени – од пословних или најамних односа, преко тржишне утакмице, до сукоба и преваре. Живећи стари систем "стари обућар" верује у чврстину, обострано поверење и моралну исправност обновљених рођачких веза, не схватајући да транзиција ствара нов систем и доноси/обнавља девизу "Ако смо браћа нису нам кесе сестре". Легенда има имплицитан носталгичан призив, услед могућих узора у носталгичним наративима, као што има и имплицитну моралну осуду "рођака" који су преварили старог обућара. Превара којом су рођаци оштетили старог обућара се не може спречити вером у обострану добронамерност сродника већ само склопљеним уговором. Та, некажњена превара представља упозорење које је садржано у још једној поруци у овој легенди.

Друга порука легенде о старом обућару и Метро картици тиче се знања о друштвеним правилима и промовише принципе правне државе. Од апстрактног принципа да се прописи морају поштовати, те упозорења да нема механизма којима се санкција за прекршај закона може избећи, до конкретне поруке државе у условима тржишне привреде која говори о томе да се порез мора плаћати, легенда садржи упутства за понашање у условима новог/обновљеног друштва. Тужна судбина старог обућара ће стићи свакога ко се не прилагоди успостављеним друштвеним односима, ко се не обучи мноштву нових начина реализације живота, не прати и не учи нова правила што је императив у условима друштвене мене.

Литература:

- Antoniјевић, Dragana. 2009. Poraženi od sistema: struktura i značenje ličnih priča o gubitnicima hibridne tranzicije. *Etnoantropološki problemi* 4 (3): 47-65.
- Attebery Louie W. 1970. It Was a DeSoto. *Journal of American Folklore* 83 (330): 452-457.
- Barnes, Daniel. 1966. Some Functional Horror Stories on the Kansas University Campus. *Southern Folklore Quarterly* 30: 305-312.
- Beardsley Richard K. and Hankey Rosalie. 1942. The Vanishing Hitchhiker. *California Folklore Quarterly* 1: 303-335.
- Beardsley Richard K. and Hankey Rosalie. 1943. A History of the Vanishing Hitchhiker. *California Folklore Quarterly* 2: 13-25.
- Brednich, Rolf W. 2002. Where they Originated... Some Contemporary Legends and Their Literary Origins, *Folklore (Electronic Journal of Folklore)* 20: 7-16. (<http://www.folklore.ee/folklore/vol20/legends.pdf>)
- Brothers Grimm. Grimms' Fairy tales. *Project Gutenberg* (www.gutenberg.org/etext/2591)

- Brunvand, Jan Harold. 1981. *The Vanishing Hitchhiker. American Urban Legends and Their Meanings*. New York-London: W. W. Norton & Company.
- Brunvand, Jan Harold. 1984. *The Choking Doberman and Other "New" Urban Legends*. New York-London: W. W. Norton & Company.
- Brunvand, Jan Harold. 1986. *The Mexican Pet. More "New" Urban Legends and Some Old Favorites*. New York-London: W. W. Norton & Company.
- Brunvand, Jan Harold. 1989. *Courses! Broiled Again*. New York-London: W. W. Norton & Company.
- Coleman Loren. 1979. Alligators-in-the-Sewers: A Journalistic Origin. *Journal of American Folklore* 92 (365) : 335-338.
- Crane, Beverly. 1977. The Structure of Value in the "The Roommate's Death": A Methodology for Interpretive Analysis of Folk Legends. *Journal of Folklore Institute* 14 (3): 133-149.
- Dorson Richard M. 1961. *American Folklore*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hristić, Ljubomir. 2009. *Antropologija folkloru u delu Richarda M. Dorsona*. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Ковачевић, Иван. 2006. Транзициона легенда о добитницима. *Етноантрополошки проблеми* 1 (2): 11-25.
- Ковачевић, Иван. 2006. Легенда о поштару – лопову и бизнисмену. *Antropologija* 1: 9-17.
- Ковачевић, Иван, 2009. Тolerancija ili asimilacija: legende o kineskom restoranu i "Ciginoj kafani". *Етноантрополошки проблеми* 4 (3): 67-80.
- Пантелић, Никола. 1991. *Наслеђе и савременост. Друштвени живот у селима чабанског и горњомилановачког краја*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Radovanović, Predrag. Platne kartice, E-trgovina, Prvi jugoslovenski online časopis o Elektronskoj trgovini (http://www.e-trgovina.co.yu/kartice/card_istorijat.html).
- Stephens Parochetti, JoAnn. 1965. Scary Stories from Purdue. *Keystone Folklore Quarterly* 10.
- Šundalić, Zlata. 2008. Životinjski svijet u propovedima Štefana Zagrepca. *Bogoslovska smotra* LXXVIII br.1. 177-205. Zagreb.

Ivan Kovačević

The Legend of the Old Shoemaker and the Metro Customer Card

The legend of the old shoemaker and the Metro customer card tells how an old shoemaker was persuaded by his relatives to apply for a customer card at the *Metro Cash & Carry* store so that they could use the card for their own needs. Thus they ran up a big debt that the old man was unable to repay. This legend is an example of a transition legend about losers in the transition process who were unable to develop the necessary skills and adjust themselves to life under the new system.

Key words: legend, transition, Serbia, old shoemaker, customer card

---

Ivan Kovačević

Légende sur le vieux cordonnier et la carte de paiement Métro

La légende sur le vieux coordonnier et la carte de paiement Métro parle de l'inhabileté du vieil artisan que ses parents ont persuadé de se procurer une carte de paiement dans le magasin "Métro *Cash and Carry*" pour pouvoir ainsi régler leurs propres achats par cette carte. C'est ainsi qu'ils lui imposent de lourdes charges fiscales qu'il ne parvient pas à payer par son travail. Cette légende appartient aux légendes de transition sur les perdants dans le processus de changements auquel ils n'ont pas été capables de s'adapter et de se former ainsi pour la vie dans un système nouveau.

Mots-clés: légende, transition, Serbie, vieux cordonnier, carte de paiement